

03 **ΚΟΙΝΩΝΙΑ**

■ **ΤΟΥ Θανάση Ν. Παπαθανασίου***

Ας φέρουμε, παρακαλώ, στον νου μας το εξής σκηνικό: Κάποιοι άνθρωποι κατευθύνονται στο θέατρο για να παρακολούθησουν μια παράσταση. Φτάνουν, αλλά δεν βρίσκουν θέση. Όλα τα καθίσματα είναι καπαρωμένα. Οι άνθρωποι αυτοί λοιπόν μένουν εκτός θεάτρου. Το ενδιαφέρον όμως εδώ είναι το εξής: Ελεύθερες θέσεις δεν υπάρχουν, διότι κάποιοι άλλοι είχαν σπεύσει πρώτοι, και δεν έπιασαν μία θέση για τον εαυτό τους, αλλά πέντε. Όχι πέντε θέσεις για πέντε άτομα, αλλά πέντε θέσεις για ένα άτομο – για την άπλα του. Το πιάσιμο ωστόσο αυτών των θέσεων δεν έγινε με παράνομη έφοδο και κατάληψη. Έγινε νόμιμα, με συναλλαγή την οποία αναγνωρίζει ο νόμος, ο οποίος νόμος άλλωστε υπόσχεται κοινωνική ειρήνη.

ΤΗΝ ΣΚΗΝΗ αυτή του θεάτρου την δανείστηκα από μια αποστροφή του Μεγάλου Βασιλείου. Και την προχωρώ. Έχουμε ανθρώπους που μένουν εκτός θεάτρου, και προφανώς έχουμε και ανθρώπους οι οποίοι δεν ξεκινούν καν να πάνε στο θέατρο, διότι απλούστατα αν πληρώσουν για το θέατρο, δεν θα πληρώσουν για την ΔΕΗ.

Όπως και να 'χει πάντως, το σκηνικό αυτό είναι ένα σκηνικό όπου θα πει κανείς ότι δεν υπάρχει βία. Πότε θα μιλήσουμε για βία; Μόλις σκάσει αίφνης ένα περιστατικό που διαταράσσει την υφιστάμενη ειρήνη; Μόλις, για παράδειγμα, κάποιος σηκώσει χέρι. Τότε, προφανώς θα κινητοποιηθούν πολλοί. Κάποιοι για να συλλάβουν τον δράστη, κάποιοι για να προλάβουν να την επέβηθ, κάποιον για να την στρίψουν το θύμα, και κάποιον πιο ψογμένο για να φροντίσουν τον καρπό του δράστη: για να τον παραπέμψουν σε μια τηλεφωνική γραμμή στρίψης ή σε συνδεθείς ώστε να μπορεί να διαχειριστεί το τραύμα του και τον θυμό του. Θα έλεγα ότι αυτή είναι η κυρίαρχη οπτική σήμερα. Την βία δηλαδή την κατανοούμε ως το έκτακτο, ως την παρεκτροπή, ως το ατύχημα: σαν ένα κάταγμα, είτε από γλιστρήμα είτε από σπράξιμο. Με άλλα λόγια: αν κάποιος δεν σηκώσει χέρι ή αν κάποιος δεν επιτεθεί φραστικά, τότε δεν βλέπουμε να υπάρχει βία.

Ωστόσο, μια δεισοδυτικότερη ματιά θα δει διαφορετικά πράγματα. Θα δει ότι η κακιά βία δεν ξεκινά

A' ΜΕΡΟΣ

Η διαφορά μεταξύ κατάγματος και αυτοάνοσου

Για την ενδοοικογενειακή βία, μια θεολογική ματιά

με το σήκωμα του χεριού ή με το μπουλινγκ, αλλά έχει ήδη ξεκινήσει με την πλεονεκτική κι εγωπαθή στάση ζωής, η οποία όχι απλώς «υπάρχει», αλλά (προσοχή) έχει νομιμοποιηθεί και έχει εξιδανικευτεί (αυτά τα δύο, η κρατική νομιμοποίηση και η κοινωνική εξιδανίκευση της πλεονεκτικής και εγωπαθούς στάσης ζωής είναι καίρια για την προσέγγισή μου). Στο προαναφερθέν σκηνικό του Μεγάλου Βασιλείου λοιπόν η πρώτη κακιά βία είναι η ιδιοποίηση (και άρα η ιδιωτικοποίηση) των πανανθρώπινων αγαθών. Ο Μέγας Βασίλειος χρησιμοποιεί την εικόνα του θεάτρου, για να ψέξει την ανωμαλία την οποία εισάγει στην ανθρώπινη ζωή ο θεσμοθετημένος πλουτισμός, η νόμιμη εμπρομηματοποίηση των κοινών αγαθών και η σύννομη ορμή για μεγιστοποίηση του ατομικού κέρδους. Για το κοινωνικό-οικονομικό σύστημα όλα αυτά είναι η κανονικότητά του – είναι ειρήνη. Για τον Μέγα Βασίλειο όμως

αυτή ακριβώς η «κανονικότητα» είναι ανωμαλία. Δεν πρόκειται για ειρήνη, αλλά για συστημική βία, για δομική βία. Βία δηλαδή με ειρηνικό προσωπείο, η οποία παράγεται από το συγκεκριμένο σύστημα στην κανονική του λειτουργία. Ανήκει δηλαδή στη φύση του. Όχι σε εξώθεν βλάβη του. Δεν είναι κάταγμα. Είναι αυτοάνοσο. Ήδη από τη δεκαετία του 1970 ο Νορβηγός Johan Galtung (χτίζοντας πάνω στην μακρά παράδοση ριζοσπαστών διανοούμενων που κρίνουν το κοινωνικό σύστημα, και όχι απλώς τα ατομικά πάθη των ανθρώπων) εισήγαγε την έννοια της δομικής βίας (structural violence), δηλαδή εκείνης της κανονικής λειτουργίας του συστήματος, η οποία παρεμποδίζει τους ανθρώπους από να αντιμετωπίσουν τις αληθινές ανάγκες τους. Όμως δεκαετίες αιώνες πριν από τον νεο-μαρξιστή Galtung, Πατέρες της Εκκλησίας όπως ο Τριτημύριος ο Θεολόγος, επέκριναν το νόμιμο status quo και αντιδίδεσταν με

οξύτητα τους ταξικούς νόμους τους, οποίους θεσπίζουν οι κυβερνώσες ελίτ, από τον εξισωτικό νόμο του Θεού.

Η ΜΑΤΙΑ των Τριών Ιεραρχών (πράγμα που μας λείπει πάρα πολύ σήμερα) είναι καθολική και ριζικά αντι-ειδωλοκρατική. Ειδωλο είναι οτιδήποτε στην πραγματικότητα νομιμοδοτεί τη ζωή υπαρπάζοντας τον θάνατο του ζωντανού Θεού – πέρα από τις οποίες ομολογίες πίστης κάνει κανείς στα λόγια. Το κοινωνικό-οικονομικό σύστημα λοιπόν που κυριαρχεί σήμερα (ο ευέλκτος και δικαί ο νεοφιλελεύθερος-ψηφιακός καπιταλισμός) είναι θεμελιωδώς ειδωλοκρατικός: Κέντρο της ζωής έχει τον χρυσό μόσχο, και με βάση αυτόν ταξιδεύει τους ανθρώπους (πέρα από τα όποια λόγια και τις όποιες μεθόδους διακηρύξεις περί ανθρωπισμού). Επί πλέον, ο ίδιος ο άνθρωπος καθίσταται ειδωλοκρατικός (αυτο-είδωλο), υπό την έννοια ότι το κυρίαρχο σύστημα επιταίει τον εγωισμό ως το απαραίτητο κί-

νητρο κοινωνικής ανόδου. Αυτό σήμερα δηλώνεται ανευθρίαστα από θεωρητικούς του συστήματος, και, συνκαλούθα, ανευθρίαστα υποστηρίζεται από πολιτικούς ότι η ανισότητα είναι στη φύση του ανθρώπου και αποτελεί την ατμομηχανή για την ανάπτυξη. Για τους Ηρακλείς του συστήματος, λοιπόν, ο Μέγας Βασίλειος λέει ανοησίες – όσες Βασιλόπιτες και αν κόψουν αυτοί οι Ηρακλείς που θεωρούν ανοησία την ισοκατανομή της πίτας του θεάτρου, απλούστατα διότι είναι τεμπέλης. Αν θέλει να μπει κι αυτός στο θέατρο, ας εκπαιδευτεί και ας γίνει επιτυχημένος κεφαλαιούχος, ώστε να κάνει και αυτός αυτό που έκανε ο κάτοχος των πέντε καθισμάτων. Με άλλα λόγια, στην συστημική οπτική ο αποκλεισμένος δεν είναι θύμα της πρωταγενοσύ, δομικής, «ειρηνικής» βίας. Είναι απλώς... loser. Τι να κάνουν; Έχουμε σύγκρουση δύο διαφορετικών οπτικών. Πολλοί, για παράδειγμα, θα σκανδαλιστούν σήμερα ακούγοντας τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, να διακρίνει μεταξύ επιπέδων βίας και να αναζητά την αρχηγόνη πηγή. Διαβάζω: «*Δεν φρίττει, άνθρωπε, δεν κοκκινίζει από ντροπή, όταν χαρακτηρίζεις επιτιθέμενον αυτόν που παλεύει για το ψωμί του; Αυτός, αν και φέρεται επιτιθετικά, δικαιούται να βοηθηθεί, γιατί τόσο πολύ πιέζεται από την πείνα, ώστε αναγκάζεται να προσφύγει στην επιτιθετικότητα. Της δικής μας ομότητας αδίκημα είναι αυτό. [...] Αυτός που επιτίθεται, στην πραγματικότητα είναι εσύ [ο νοικοκύρης]. Τι κάθεται λοιπόν και φλυαρείς και σκαρφίζεις δικαιολογίες κατηγορώντας τον πεινασμένο για τεμπέλια και νωθρότητα;» (αργίαν εγκάλων και θόνα;»).*

Και καταλήγει ο Χρυσόστομος: «*Λύσασμεν την πείναν των δεομένων: Να εξαλείψουμε την πείνα των αναρχεμένων. Όχι απλώς (επιτρέψτε μου) να παράγουμε πείνα και όποιος με φιάζουμε μια γραμμή στήριξης των πεινομένων. Δείτε παρόμοια πώς ο Μέγας Βασίλειος θεωρεί πρωταγόνη βία την συστημική παραγωγή φτώχειας. Διαβάζω: «*Η πείνα είναι η πιο μεγάλη από τις συμφορές των ανθρώπων και ο φοβερότερος θάνατος από όλους τους θανάτους».* Ο πεινασμένος υφίσταται βία μεγαλύτερη από την βία του ξίφους (υπενημιμίζω ότι η κυρί-*

αρχή άποψη σήμερα βλέπει βία από το σήκωμα του ξίφους και μετά). Κατά τον Βασίλειο, αυτοί που δημιουργούν την πείνα είναι «θηρία», «μολυσμένοι» και (προσοχή) «ανθρωποκτόνοι» στους οποίους πρέπει καταδίκη φονιά. Πνευματικό χρέος, κοντολογίς, του Χριστιανού, είναι αυτό που του ζητούν οι προφήτες: «*Διάλυε σταγγαλιάς βιαιών συναλλαγμάτων*» - «*Σπάσε τα δεσμά τα οποία τα σφυρηλατούν συμβάσεις βιαιές*». Αλλά (το επαναλαμβάνω): Τέτοιες συμβάσεις, που κατά τον προφήτη είναι βιαιές, συστημικά είναι σύννομες και ειρηνικές. Συστημικά, είναι η κανονικότητα. Δεν είναι τυχαίο ότι και ο Βασίλειος και ο Χρυσόστομος δεν περιορίστηκαν σε μια περιστασιακή, πυροβυστική τύπου δραστηριοποίηση, αλλά διατύπωσαν και ένα πολιτικό όραμα για μια άλλη κοινωνία, παύριοντα ως υποδειγμα την ιδιότητα κοινοκτημοσύνη (καλύτερα: κοινοχρησία) της πρώτης Εκκλησίας, όπως αυτή περιγράφεται στις Πράξεις των Αποστόλων. Αντίθετα προς σημερινές θεολογικές μονομέρειες, όπως π.χ. τη θεώρηση της θείας Ευχαριστίας ως της μοναδικής πηγής αδερφοσύνης, οι Πατέρες αυτοί θεωρούν μήτρα αδερφοσύνης και την έμπρακτη αγάπη, και την κοινοκτημοσύνη των αγαθών. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι αυτή την πρόταση ο Χρυσόστομος την διετύπωσε όταν έγινε αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Όταν δηλαδή ανήλθε στον ύψιστο θρόνο, ενέτεινε το όραμα του. Δεν το ξεχάρωσε μέσα στον υποτιθέμενο «ρεαλισμό», στον οποίο προσαράζουν οι αντιπολιτευόμενοι όταν αναλαμβάνουν θέσεις εξουσίας. Και φυσικά το ζητούμενο σήμερα δεν είναι μια αναρροστική αντιγραφή του γραμματισμού των Πατέρων, αλλά η εντελής επίκαιρη αποδοχή των κριτηρίων τους. Και τα κριτήρια που δείγματος χάριν αναφέρω για την κοινωνική δικαιοσύνη, ισχύουν για όλα τα πεδία όπου εκδηλώνεται βία (μισαλλοδοξία, σεξισμός, οικολογία κλπ). Για παράδειγμα, αντί για το σκηνικό του θεάτρου, που ανέφερα στην αρχή, θα μπορούσαμε να δούμε ένα άλλο σκηνικό, πάλι του Μεγάλου Βασιλείου: Πιάς ο γονιός, που πνίγηται από τη φτώχεια, γίνεται κουρέλι καθώς αποφασίζει να πουλήσει ένα από τα παιδιά του για να επιβιώσει η υπόλοιπη οικογένεια. Και αναρωτιέται μαρτυρικά ποιο να διαλέξει και ποιο να αφήσει. Το πρώτο –λέει ο

ταλαίπωρος πατέρας– δεν μπορώ να το δώσω. Μου μοιάζει. Μα το δεύτερο είναι τόσο καλός μαθητής... Σας παρακαλώ, διαβάστε αυτή την περιγραφή, ας μη μείνουμε σε ένα χαμόγελο... ενσυναίσθησης. Ας σκεφτούμε τι λογής οικογενειακή βία ψέγει ο Μέγας Βασίλειος. Ας σκεφτούμε ποια μοίρα θα περίμενε το παιδί που θα πουλούταν. Πολύ πιθανόν, όχι η μοίρα του Γιάννη Αντετοκούντο.

ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ, σε όλα αυτά, η βασική έγνοια των Πατέρων αυτών της Εκκλησίας; Μια ανθρωπολογία όπου το πρόσωπο αληθεύει κοινωνώντας. Κοινωνώντας!... Προσέξτε παρακαλώ το εξής πολύ λεπτό σημείο: Σήμερα, στις συζητήσεις για τα περιστασιακά βίαια ουδέδια διατυπώνεται μια ατομιστική θεωρήση. Όλοι στα λόγια εκφράζουν ανθρωπολογικές σχεσιακές. Και όλοι δηλώνουν ότι πρέπει να δούμε τα αίτια της πράξης και τις σχέσεις του δράστη με τον περιγύρω του. Όλα αυτά φαίνονται βεβαίως πολύ σωστά. Ωστόσο το καίριο και δυσδιάκριτο πρόβλημα είναι ότι η πλειονότητα αυτών των «σχεσιακών» προσεγγίσεων περιορίζεται στον ορίζοντα του υποκειμένου. Μένουν δηλαδή σε ένα μικρό ή μεσαίο βεληνεκές, γύρω από τον δράστη ή το θύμα. Έτσι όμως, αρνούμενες να διευρύνουν τη ματιά και στην ευρεία, συστημική εικόνα, διαωλίζονται μια ουσιαστικά ατομιστική προσέγγιση: μια κάπως διευρυμένη ατομική γενεαλογία του περιστατικού. Αυτό αποτυπώνεται και στη χρήση του λόγου: Δεσπόζει μια παράδοξη αποσιώπηση του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος. Γίνεται λόγος για νεωτερικότητα και μετανεωτερικότητα, γίνεται λόγος για καταναλωτισμό, γίνεται λόγος για εκκοσμικεύση και μεταεκκοσμικεύση, αλλά σπανίως ονοματίζεται το συγκεκριμένο σύστημα το οποίο οργανώνει όλα αυτά και τα καθιστά καθημερινότητά μας!

* Ο *Θανάσης Ν. Παπαθανασίου* είναι *Αναπληρωτής Καθηγητής στην Ανάπτυξη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών και αρχινομάχης του περιοδικού «Σύναξη»*. Το κείμενο είναι εισήγηση στην ημερίδα «*Η πρόληψη της ενδοοικογενειακής βίας ως πράσινη αλλαγή της κοινωνίας: Η συμβολή της σκέψης των Τριών Ιεραρχών*» (18/2/2023).

Η κακιά βία δεν ξεκινά με το σήκωμα του χεριού ή με το μπουλινγκ, αλλά έχει ήδη ξεκινήσει με την πλεονεκτική κι εγωπαθή στάση ζωής, η οποία όχι απλώς «υπάρχει», αλλά (προσοχή) έχει νομιμοποιηθεί και έχει εξιδανικευτεί

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

■ ΤΟΥ **Θανάση Ν. Παπαθανασίου***

Φέρνω ως παράδειγμα την έξαρση της ενδοοικογενειακής βίας μετά τα lockdown της πανδημίας. Λέμε ότι οι εγκλεισμοί έφεραν σε αναγκαστική εγγύτητα τα μέλη της οικογένειας και, αντί να σσφιζούν τις σχέσεις, επιδείνωσαν τον ναρκισσισμό και συνακόλουθα την επιθετικότητα. Σωστά. Αλλά χρειάζεται να δούμε και την συστηματική μήτρα του ναρκισσισμού: Τον όλο συστημικό πολιτισμό, δηλαδή, του οποίου κανονικότητα είναι η εκτροπή διογκωμένων «εγώ». Ζας μεταφέρω λοιπόν επισήμανσεις από ένα βιβλίο του 2021, το οποίο όχι απλώς δεν αποτελεί κάποια αριστερή ακρότητα, αλλά «αντιθέτως» αποτελεί την ναυαρχίδα του status quo, το οποίο αναδιατάσσεται προκειμένου να μη χάσει την ηγεμονία του μετά την πανδημία. Είναι το βιβλίο «Η Μεγάλη Επανεκκίνηση» του Κλάους Σβαμπ, ιδρυτή του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, και του Τιερρί Μαλερέ. Όπως θα γνωρίζετε, ο όρος «μεγάλη επανεκκίνηση» έχει πλέον υιοθετηθεί και από συστημικές πολιτικές δυνάμεις. Επισημαίνει λοιπόν ο Κλάους Σβαμπ:

– Είναι μύθος ότι η πανδημία εξίσωσε όλους ως άτομα απέναντι στον «άδρατο εχθρό». Το αντίθετο έκανε: ενέτεινε τις ανισότητες. Οι κοινωνικές τάξεις δεν εκτίθενται όλες εξίσου στον ίδιο βαθμό κινδύνου. Είναι ενδεικτικό ότι στην πολιτεία του Μίσιγκαν οι μαύροι αποτελούν λιγότερο από το 15% του πληθυσμού. Και όμως το 40% των συνολικών νεκρών από επιπλοκές του covid προήλθε από αυτούς.

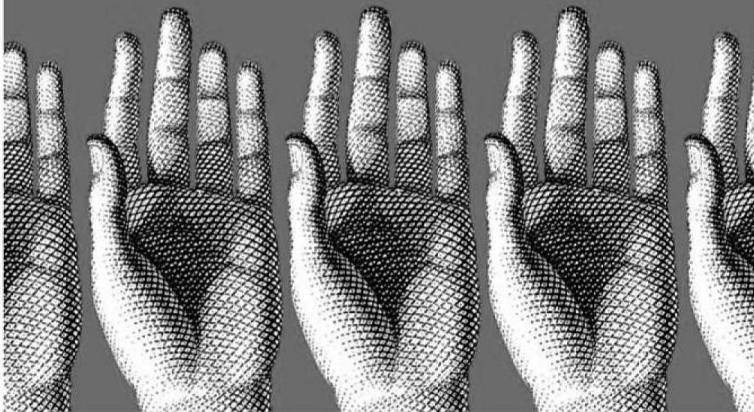
– Οι άνθρωποι χωρίς εισόδημα ή με χαμηλό εισόδημα είναι πιο ευάλωτοι σε χρόνιες ασθένειες, καθώς η ασθένεια δεν είναι απλώς θέμα χημικό-φαρμακευτικό, αλλά συνάρτηση της όλης ποιότητας ζωής. Αυτοί οι άνθρωποι (προσθέτω) είναι οι Ιβιγένειες ενός δημοσίου συστήματος υγείας το οποίο δεν έχει όριο άνεμο. Ουδόλως παράδοξο λοιπόν ότι με το προχρόνιο της πανδημίας οι έρευνες μίλησαν για τον «COVID-19 and the unseen pandemic of child abuse».

ΑΝΕΦΕΡΑ προηγουμένως ότι το κυρίαρχο ειδηλοκρατικό σύστημα είναι ευέλικτο. Ως εκ τούτου είναι πρωτεύο (αυτοεταμορφούμενο) και ανθεκτικό. Δεν έχει πρόβλημα να αποστασιοποιηθεί από την

Μέρος Β

Η διαφορά μεταξύ κατάγματος και αυτοάνοσου

Για την ενδοοικογενειακή βία, μια θεολογική ματιά

κλασική μορφή εκμετάλλευσης, των αρχών της βιομηχανικής επανάστασης, και να περάσει σε νέες, πιο αποδοτικές μορφές εργαλειοποίησης του ανθρώπου. Λίγο πριν όλες εξίσου στον ίδιο βαθμό κινδύνου. Είναι ενδεικτικό ότι στην πολιτεία του Μίσιγκαν οι μαύροι αποτελούν λιγότερο από το 15% του πληθυσμού. Και όμως το 40% των συνολικών νεκρών από επιπλοκές του covid προήλθε από αυτούς.

– Οι άνθρωποι χωρίς εισόδημα ή με χαμηλό εισόδημα είναι πιο ευάλωτοι σε χρόνιες ασθένειες, καθώς η ασθένεια δεν είναι απλώς θέμα χημικό-φαρμακευτικό, αλλά συνάρτηση της όλης ποιότητας ζωής. Αυτοί οι άνθρωποι (προσθέτω) είναι οι Ιβιγένειες ενός δημοσίου συστήματος υγείας το οποίο δεν έχει όριο άνεμο. Ουδόλως παράδοξο λοιπόν ότι με το προχρόνιο της πανδημίας οι έρευνες μίλησαν για τον «COVID-19 and the unseen pandemic of child abuse».

Δείτε την αντίφαση: Η έξαρση της βίας σημειώνεται σε εποχή στην οποία όλες οι μεταλλομορφίες για την συνύπαρξη, για την αποδοχή της ετερότητας, για τις ευκαιρίες σε όλους, έχουν λεχθεί πληθωριστικά – και ψευδώς

του καθενός. Ο σχετικισμός διακηρύττει ότι anything goes. Άρα και η βία που εξυπηρετεί την ιδιωτική μου «αλήθεια», καθίσταται στη συνείδησή μου θεμιτή. Αλλά επιτρέψτε μου εδώ να υπενθυμίσω κάτι κορυφαίο: Ο απόστολος Παύλος την πλεονεξία την θεωρεί παραπάνω από ηθικό παράπτωμα. Την θεωρεί ειδωλολατρία: δηλαδή μια άλλη πίστη, μια ριζικά άλλη συγκρότηση της ζωής.

Επιπλέον, ήδη πριν μπει ο 21ος αιώνας είχε επισημανθεί ότι στις λεγόμενες φιλελεύθερες κοινωνίες άρχισε να εντείνεται ειδικά η βία κατά των κοντινότερων στους δράστες προσώπων. Οι αδίστακτοι διακηρύττει περί αποδοχής μιας αφηρημένης ανθρωπότητας και μιας άσφαρης ετερότητας είναι εύκολος. Ο έμπρακτος σεβασμός του χειροπιαστού ανθρώπου όμως, γίνεται δυσβάστακτος. Και η αμεσοφύλη βία προς τους κοντινότερους μας είναι η έμφυλη βία, η ενδοοικογενειακή βία και η ενδοσχολική βία. Τον Δεκέμβριο του 2020 ο

Hannes Warnecke-Berger (σε μια φιλο-καπιταλιστική προσέγγιση μάλιστα) επεσήμανε ότι πλέον απλώνεται η λεγόμενη «οριζόντια βία», δηλαδή η βία μεταξύ κοινωνικά ίσων. Την «οριζόντια βία» ο εν λόγω μελετητής την θεωρεί σημάδι παρακμής του «κλασικού» καπιταλισμού και ανάδυσης του λεγόμενου saturated capitalism – του «κορεσμένου καπιταλισμού». Η «οριζόντια βία» στο εσωτερικό των κατώτερων τάξεων (καταλήγει) είναι πλέον ο έμμεσος τρόπος διατήρησης της εξουσίας των κυβερνώσων ελίτ.

ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ λοιπόν συγκυρία (με τα άπνερα της οικονομικής κρίσης, της πανδημίας και μια άσφαρης ετερότητας) νομίζω ότι τα συστημικά χαρακτηριστικά είναι δύο ταυτοχρόνως: Από τη μια έχουμε μορφές κλασικού τύπου εκμετάλλευσης, και από την άλλη έχουμε την αυτοπαράδοση στην εκμετάλλευση, αυτοπαράδοση όχι

εξ ανάγκης, για επιβίωση, αλλά –όλως αντίθετος– ως ιδεώδες για την αυτοπραγμάτωση του υποκειμένου ως κοινωνικώς πρωτεύοντος. Εδώ χρειάζεται προσοχή: Δεν πρόκειται μόνο για εκδήλωση του διαχρονικού ζητήματος που λέγεται φιλοδοξία ή ματαιοδοξία ή γονεϊκός πειθαναγκασμός (παρένθεση: το πιο οικείο παράδειγμα ιδιότυπης ενδοοικογενειακής βίας, όπου ουδείς σηκώνει χέρι, ουδείς σφαλιάρα πέφτει και ουδμία παλιοκουβέντα λέγεται, είναι το γλυκό κεφαλοκλειδίωμα που κάνουν μορφωμένοι γονείς στα τέκνα τους για κυνήγι της αριστείας και για την εισόδο τους στην κυβερνώσων ελίτ). Στη παρούσα φάση στην οποία βρίσκεται το ευέλικτο σύστημα, δεν πρόκειται απλώς γι' αυτές τις διαχρονικές υπερβολές. Πρόκειται για προγραμματικό, καθολικό, ιδεολογικό και πολιτικό προανατολισμό (θα θυμόσαστε ότι στην αρχή μίλησα για νομιμοποίηση και για εξιδανίκευση της εργοπιάδας). Εδώ θα επικαλεστώ τις πρόσφατες επισήμανσεις του καθηγητή φιλοσοφίας στη Γερμανία, Νοτιοκορεάτη Μπουονγκ-Τσούλ Χαν: «*Βία δεν είναι μόνο η πληθωριστική αρνητικότητα, αλλά και η πληθωριστική θετικότητα, και μάλιστα η ποσοτικοποίηση της θετικότητας, η οποία εκφράζεται ως υπερπίδωση, υπερπαραγωγή ή υπερπικροκοινωνία, ως ένταση της προσοχής και υπερδραστηριότητα [...]. Η επίκληση κινήτρων, πρωτοβουλιών και σχεδίων είναι πιο αποτελεσματική για την εκμετάλλευση του άλλου από το μαστίζον και τις διαταγές [...]. Η σύγχρονη κοινωνία [...] είναι μια κοινωνία της επίδοσης που αποβάλλει σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό την αρνητικότητα των εντολών και των απαγορεύσεων, και συμπεριφέρεται ως κοινωνία της ελευθερίας. Το ρήμα που καθορίζει την κοινωνία της επίδοσης δεν είναι το φροϊδικό "πρέπει", αλλά το "μπορώ". Αυτή η κοινωνία μεταβολή συνεπείφει μια ενδοψυχική αναδιοργάνωση. Το επιδοσιακό υποκείμενο της ύστερης νεωτερικότητας έχει μια εντελώς διαφορετική ψυχή από αυτήν του υποκειμένου της υπακοής, το οποίο αυτοετοιμάζετο στη φροϊδική ψυχολογία».*

«*Σήμερα η βία μετατοπίζεται από το φανερό στο άδρατο, από το μετωπικό στο ιογενές, από την ωμή βία στην επικοινωνιακή βία [...]. Η βία γίνεται απολύτως άδρατη, ακριβώς τη στιγμή που συμπίπτει με το αντίθετό της, δηλαδή με την ελευθερία. Η εμπόλεμη βία πα-*

ραχωρεί τότε τη θέση της σε μια ανώνυμη, απρόσωπη, συστημική βία, η οποία συγκαλύπτεται ως τέτοια, καθώς γίνεται ένα με την κοινωνία [...]. Τη θέση του ετεροκαταναγκασμού καταλαμβάνει ένας ιδιοκαταναγκασμός, ο οποίος συμπεριφέρεται ως ελευθερία. Αυτή η εξέλιξη βρίσκεται σε στενή συνάφεια με τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. Όταν η παραγωγή φτάσει σε ένα ορισμένο επίπεδο, η αυτοεκμετάλλευση είναι ουσιαστικά αποτελεσματικότερη και οδηγεί σε δυναμικότερη απόδοση σε σχέση με την ετεροεκμετάλλευση, γιατί συνοδεύεται από μια αίσθηση ελευθερίας. Η κοινωνία της επίδοσης είναι μια κοινωνία της αυτοεκμετάλλευσης. Το υποκείμενο της επίδοσης καταναλώνεται χωρίς εξάντλησης (burnout). Συγχρόνως, αντιπύσει μια επιθετικότητα που στρέφεται εναντίον του εαυτού του, η οποία, όχι σπάνια, οδύνεται σε βαθμό αυτοκτόνου βίας».

Η κριτική του Χαν στον δόλο του νεοφιλελεύθερου συστήματος είναι διεισδυτική. Ο δόλος έγκειται στον καταναγκασμό τον οποίον προκαλεί η διαβεβαίωση ότι ο άνθρωπος μπορεί τα πάντα, άρα ο αποτυχημένος είναι ένοχος. Αντίθετα προς τον Βάλτερ Μπένγιαμιν, που υποστηρίζει (με εξαιρετική δύναμη) ότι ο καπιταλισμός είναι θεοσκέια, ο Χαν επιχειρηματολογεί ότι ο καπιταλισμός δεν είναι θεοσκέια, διότι δεν διαθέτει αυτό που διαθέτουν όλες οι θεοσκέιες: το δίπολο ενόχης (χρέους) και αποενοχοποίησης (άφεσης). Ο καπιταλισμός, λέει ο Χαν, δημιουργεί μόνο ενόχους (χρέη).

Ποιο είναι το μεγάλο άθος του αναρριχητικού κακού, το οποίο σφίγγει και απομυζεί σήμερα τις οικογενειακές σχέσεις; Είναι η κατάσταση στην οποία περιέρχονται πολλοί νέοι: Ένα σύστημα που κάνει παντίερτα το του ψευδούς της παντοδυναμίας («αν θελήσεις αληθινά κάτι, θα το καταφέρεις – φαραωνικό ψεύδος), εκτρέφει την εργαλειοποίηση των πάντων (το «πάντων») και σε αρνητικό σε ουδέτερο: πάντων των ανθρώπων και πάντων των πραγμάτων). Και βασικό χαρακτηριστικό της εργαλειοποίησης είναι ότι το εργαλείο υπόκειται στην απόλυτη εξουσία σου – στην απόλυτη ιδιοκτησία σου. Στο ρωμαϊκό δίκαιο, το οποίο είναι θεμέλιο του σύγχρονου πολιτισμού, η ιδιοκτησία σημαίνει jus uti et abuti: εξουσία να χρησιμοποιήσεις το κτήμα μου (uti) και να καταστρέψω το κτήμα μου (abuti) όποτε

θελήσω (θυμηθείτε ότι παραπάνω μίλησα για την child abuse των ημερών μας: η rida του abuse είναι το λατινικό abuti). Ιδού η συνειδησιακή δικαίωση της βίας κατά των διπλανών μας: ο δαιμονισμένος από τον σχετικισμό και από την αποθέωση του ιδιωτικού, ο δαιμονισμένος με την ιδιωτική και ακοινωνήτη «αλήθεια» του, βλέπει ως βήμα προς την αυτοπραγμάτωσή του το uti et abuti επί ανθρώπων. Ζούμε έναν ναρκισσιστικό μηδενισμό. Δείτε την αντίφαση: Η έξαρση της βίας σημειώνεται σε εποχή στην οποία όλες οι μεταλλομορφίες για την συνύπαρξη, για την αποδοχή της ετερότητας, για τις ευκαιρίες σε όλους, έχουν λεχθεί πληθωριστικά – και ψευδώς. Διότι το πρόβλημα δεν είναι, πώς θα σπηθεί ένα project μέσα σε ένα σχολείο. Το πρόβλημα είναι πώς θα σπηθεί ένα σχολείο μέσα στην κοινωνία: σαν ναός χωρίς αγραγομύθους, ή σαν μαγαζί της αγοράς; Αν επιλέξουμε το πρώτο, τότε θα χρειαστεί να σκεφτούμε και το φραγγέλιο!

ΚΛΕΙΝΩ με μια κουβέντα αυτοπροκαλεί: Θυμάμαι τους μεγάλους, όταν ήμουν παιδί, να επαναλαμβάνουν ως ευχή μια στερεοτυπη φράση: «να γίνετε χρήσιμοι άνθρωποι στην κοινωνία». Η έννοια της χρησιμότητας γενικά είναι πολύ θρησκειά, ο Χαν επιχειρηματολογεί ότι ο καπιταλισμός δεν είναι θεοσκέια, διότι δεν διαθέτει αυτό που διαθέτουν όλες οι θεοσκέιες: το δίπολο ενόχης (χρέους) και αποενοχοποίησης (άφεσης). Ο καπιταλισμός, λέει ο Χαν, δημιουργεί μόνο ενόχους (χρέη).

Ποιο είναι το μεγάλο άθος του αναρριχητικού κακού, το οποίο σφίγγει και απομυζεί σήμερα τις οικογενειακές σχέσεις; Είναι η κατάσταση στην οποία περιέρχονται πολλοί νέοι: Ένα σύστημα που κάνει παντίερτα το του ψευδούς της παντοδυναμίας («αν θελήσεις αληθινά κάτι, θα το καταφέρεις – φαραωνικό ψεύδος), εκτρέφει την εργαλειοποίηση των πάντων (το «πάντων») και σε αρνητικό σε ουδέτερο: πάντων των ανθρώπων και πάντων των πραγμάτων). Και βασικό χαρακτηριστικό της εργαλειοποίησης είναι ότι το εργαλείο υπόκειται στην απόλυτη εξουσία σου – στην απόλυτη ιδιοκτησία σου. Στο ρωμαϊκό δίκαιο, το οποίο είναι θεμέλιο του σύγχρονου πολιτισμού, η ιδιοκτησία σημαίνει jus uti et abuti: εξουσία να χρησιμοποιήσεις το κτήμα μου (uti) και να καταστρέψω το κτήμα μου (abuti) όποτε

* Ο Θανάσης Ν. Παπαθανασίου είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών και αρχισυντάκτης του περιοδικού «Σύναξη». Το κείμενο είναι εισήγηση στην ημερίδα «Η πρόκληση της ενδοοικογενειακής βίας ως πρόταση αλλαγής της κοινωνίας: Η συμβολή της σκέψης των Τριών Ιεραρχών» (Πρόγραμμα Νεότητας και Οικογένειας της Αρχιεπισκοπής Αθηνών), Σάββατο 11-2-2023.